

The article is dedicated to the question of the degree professional education of agrarian students. The professional competence as an element of professional formation is defined.

Амеліна Світлана Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор Дніпропетровський державний аграрний університет (м. Дніпропетровськ, Україна)

Рецензент - доктор педагогічних наук, професор Борисов В. В.

УДК 808.5

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

І.Г. Будаєва

У статті подається матеріал щодо розвитку культури мовлення педагога, її зв'язку з особливостями професійного мовлення, необхідністю дотримання норм мовленнєвої культури в спілкуванні. Автор звертається до тлумачення термінів «культура», «культура мови», «культура мовлення». Розглядаються шляхи досягнення високого рівня культури мови і мовлення педагога.

Ключові слова: мова, культура мовлення, культура мови.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

Вітчизняні дослідники все частіше звертають увагу на те, що відбувається спад мовленнєвої культури, який багато в чому обумовлений тим, що освіта поступово перестає бути частиною культури. Викладач вищого навчального закладу – це та особистість,

яка покликана закріпити в душах студентів повагу до рідної мови як основи мислення і почування, утвердити авторитет рідного слова, розкрити його взаємозв'язок з національною свідомістю. Його роль у цьому сенсі дуже важлива ще й тому, що він повсякчас спілкується зі студентами, а отже, прищеплює їм мовні особливості, вчить їх стильовому розмаїттю, і його мовна поведінка, як правило, є взірцем для них. Професійне володіння мовленням є важливим для педагогів усіх рівнів, особливо для викладача вищої школи, де це вміння набуває особливої значимості.

До причин, що визначають актуальність зазначеної проблеми, слід віднести й соціальну ситуацію, зокрема у вищій школі, де мовлення стає одним із найбільш мобільних чинників, спроможних впливати на студентів, слухачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор.

У проблематиці, яка стосується характеристики і взаємодії різних чинників, що сприяють успішному розвитку професійного мовлення викладача вищої школи, визначальними є погляди Л. Виготського, І. Зимньої, І. Зязюна, О. Киричука, А. Капської, О. Леонтєва, Л. Нечепоренко, Г. Сагач, В. Семиченко, Н. Тарасевич та ін., які вказують на об'єктивну потребу й можливість формування цього важливого компонента педагогічної майстерності. Питання формування особистості і зокрема україномовної, досліджували Л. Паламар, Л. Мацько, М. Пентилюк, О. Семенов. Мовознавці Ф. Буслаєв, О. Потебня, А. Білецький розглядали мову як відображення культури.

Мовленнєві вміння викладача вищої школи вивчалися як об'єктивна ознака його готовності до професійної діяльності. Зокрема це переконливо доведено в дослідженнях Ш. Амонашвілі, Н. Бабич, Н. Головань, Л. Зінченко, О. Горської, Н. Жигилій, О. Іванової, К. Левітана та ін., в яких підкреслюється специфіка мовленнєвих умінь як прояв професіоналізму; визначається структура і зміст комунікативності, де мовлення є домінуючим компонентом, необхідним у педагогічному процесі; пропонується методика управління процесом формування мовленнєвих умінь; розкривається і вивчається специфіка дії живого слова у педагогічному спілкуванні.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

Аналізуючи сучасну теорію і практику мовленнєвої підготовки викладачів, можна стверджувати, що ще недостатньо вивчені та розроблені теоретичні засади формування мовленнєвої компетентності викладача. Існує нагальна потреба опрацювання і поширення результатів відповідних досліджень і досвіду з цього напрямку в освіті, об'єктивної оцінки пропонованих технологій навчання і вивчення можливих шляхів удосконалення якості професійної мовленнєвої підготовки викладачів вищої школи.

Закономірно, що в цій ситуації необхідним є пошук нових рішень у царині професійної мовленнєвої культури викладача, вдосконалення механізмів, які регулюють якість його мовленнєвої діяльності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Виходячи з актуальності проблеми мовленнєвої компетентності сучасного викладача вищої школи, метою статті є обґрунтування теоретичних основ формування його мовленнєвої компетентності та визначення критеріїв мовленнєвої професійної культури. Мета визначила постановку наступних завдань:

- 1) розкрити сутність, зміст і структуру професійно-мовленнєвої культури, визначити поняття «професійно-мовленнєва культура»;
- 2) теоретично обґрунтувати сукупність педагогічних умов формування професійно-мовленнєвої культури у викладача вищої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Культура мовлення як наука — мовознавча дисципліна, що займається вивченням і вдосконаленням мови як знаряддя культури, однак поле її застосування — мовні явища і сфери, що не входять у канон літературної мови і систему літературних норм (просторіччя, побутово-розмовна мова, діалекти, жаргони, професіоналізми) [6, с. 46]. Мовлення викладача вищої школи є показником його педагогічної культури, засобом самовираження і самоствердження його особистості. Слово педагога має бути доречним, щирим, відвертим.

А.С. Макаренко з цього приводу писав: «Я став справжнім майстром тільки тоді, коли навчився говорити «Іди сюди» з 15-20 відтінками, коли навчився давати 20 нюансів на обличчі, в постаті і голосі. І тоді я не боявся, що хтось до мене не підійде, або не почує того, що треба» [3, с. 247]. В.О. Сухомлинський розробив своєрідний кодекс педагогічного мовлення. Він вважав, що слово педагога не повинно бути непристойним, брутальним, фальшивим і нещирим [4, с. 82].

За яких умов мовлення викладача вищої школи може бути інструментом продуктивного розв'язання педагогічних завдань? По-перше, професійне мовлення викладача має відповідати вимогам культури мови. Це показник його освіченості, інтелігентності, загальної культури. Продуктивність мовленнєвої діяльності викладача вищої школи залежить передусім від того, на скільки його мова відповідає нормам сучасної української літературної мови – орфоепічним, акцентологічним, лексичним, граматичним. Мова, яка відповідає цим нормам, є правильною. Правильність – одна з характеристик культури мови.

Під терміном «культура мови» розуміють відповідність її не лише сучасним літературним нормам, а й іншим якостям, таким як багатство, логічність, точність, чистота, виразність, доцільність. По-друге, професійне мовлення викладача вищої школи має бути своєрідною «словесною дією» (термін К.С. Станіславського) [1]. Мета цієї дії – здійснення інтелектуального, емоційно-вольового, морального впливу на студентів. Третя умова ефективності професійного мовлення викладача вищої школи – його спрямованість на студентів. Спрямованості його мовленню надає насамперед наявність власного ставлення до того, про що йдеться, вміння будувати свій монолог як діалог зі слухачами, як пряме звертання до їх почуттів, розуму. Обов'язковою передумовою ефективності професійного мовлення викладача вищої школи є також володіння ним технікою мовлення. Компоненти техніки мовлення – голос, дикція, темп, інтонація – виконують важливі функції: створюють імідж людини, дають змогу виявити психічну індивідуальність людини, визначити її емоційний стан. Володіння технікою мовлення є не лише елементом культури педагогічної діяльності викладача

вищого навчального закладу, а й передумовою позитивного сприйняття його студентами та колегами.

На практичних заняттях з курсу педагогічної майстерності застосовуються різноманітні вправи на розвиток таких умінь виразного мовлення, як:

- уміння аналізувати зразки виразної розповіді майбутнього вчителя, визначати засоби виразності, прогнозувати педагогічний ефект виразного мовлення;
- уміння аналізувати техніку створення словесних образів під час педагогічної розповіді;
- уміння розробляти партитуру тексту, визначати ритміко-інтонаційний малюнок своєї розповіді;
- уміння конструювати і виконувати словесну дію під час педагогічного спілкування;
- уміння оволодівати інтонаційними фігурами різних розділових знаків [5, с. 181-184].

Для успішного формування та розвитку мовленнєвої культури викладача вищої школи, на наш погляд, необхідно дотримуватися таких умов:

1. Вироблення потреби і звички в постійному навчанні й підвищенні рівня мовленнєвої культури.
2. Розвиток самоконтролю та уміння виразного мовлення. Тому, готуючись до публічного виступу у студентській групі, треба орієнтуватись на майбутню аудиторію слухачів.
3. Вдосконалення комунікативних умінь, соціальних установок у спілкуванні.

Продуктивна мовленнєва комунікація викладача ВНЗ передбачає також розвиток у нього спеціальних здібностей: соціально-перцептивних, вольового впливу, здатності до ідентифікації, саморегуляції, навіювання, керування своїм психічним станом у спілкуванні. Разом із тим, у сучасних умовах реформування вищої освіти та орієнтуванні молоді на діяльність у новітньому інноваційному середовищі значна увага приділяється постійному зростанню мовленнєвої компетентності викладачів вищої школи [2, с. 38].

Викладач повинен бути носієм естетичної культури, в своїй практичній діяльності вести художньо-естетичну просвітницьку роботу і створювати сприятливе середовище для навчання [7, с. 58].

Отже, викладач вищої школи має досконало володіти мовою, її виразними можливостями, систематично вдосконалювати техніку і культуру мовлення.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку

Таким чином, ми окреслили програму самоосвіти викладачів із удосконалення вмінь і навичок професійно-педагогічного мовлення, мовного етикету. Вважаємо, що наведені висновки і спостереження можуть стати основою для подальших серйозних роздумів педагогів над особливостями свого мовлення і комунікативної поведінки, а вивчення досвіду талановитих педагогів, педагогів-майстрів буде надихати на роботу над вдосконаленням власних умінь і навичок.

Література

1. Дубовик С.Г. Мовний етикет у професійній культурі педагога / С.Г. Дубовик // Вісник психології і педагогіки : зб. наук. праць [Електронний ресурс] / Упорядники О.В. Безпалько, О.В. Іванов, Н.А. Побірченко та ін. – К. : Вид-во Педагогічного інституту Київського університету ім. Б. Грінченка, 2010. – Випуск 4. – Режим доступу: <http://www.psyh.kiev.ua>.
2. Закиров Р.Ш. Инновационная ориентация образования / Р.Ш. Закиров // Современная высшая школа: инновационный аспект. – 2009. – № 3. – С. 35-39.
3. Макаренко А.С. О моем опыте / А.С. Макаренко // Педагогические сочинения: в 8 томах. – М. : Педагогика, 1977. – Т. 4. – 448 с.
4. Сухомлинський В.О. Слово про слово / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 томах. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5. – 369 с.
5. Педагогічна майстерність : підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін. – К. : Вища школа, 2004. – 424 с.

6. Перетрухина Л.С Речевая культура преподавателя вуза // Пути повышения педагогического мастерства преподавателя высшей школы : монография / Л.С. Перетрухина. – СПб : Нева, 2004. – 397 с.

7. Шевченко Г.П., Джабер Х.М. Естетичне виховання у вищих навчальних закладах України у сучасний період : монографія / Г.П. Шевченко, Х.М. Джабер. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В.Даля, 2004. – 208 с.

В статье приводится материал по развитию культуры речи педагога, ее связи с особенностями профессиональной речи, необходимостью соблюдения норм речевой культуры в общении. Автор обращается к толкованию терминов «культура», «культура речи», «культура речи». Рассматриваются пути достижения высокого уровня культуры речи и речи педагога.

Ключевые слова: речь, культура речи.

In the article there have been given materials as to the formation and development of speech culture of a teacher, the relation of speech culture to peculiar features of professional language, as well as the necessity of observing the norms of language culture in communication with people. The author considers such terms as “culture”, “language culture”, “speech culture”. The article also suggests the ways of achieving a high level of language culture and speech culture of teacher.

Keywords: language, culture of speech, culture of language.

Будаєва Ірина Геннадіївна – вчитель англійської мови І категорії СШ № 48 (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Шевченко Г.П.